ЗАГАЛЬНООСВІТНЯ ШКОЛА

УДК 373.3-056.2/.3:159.922.7

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2021.75-3.7>

Л. О. Сущенко

доктор педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри дошкільної та початкової освіти
Запорізького національного університету

НЕЙРОПСИХОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД У НАВЧАННІ І КРЕАТИВНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ

У статті проаналізовано теоретичні основи процесу реалізації нейропсихологічного підходу в корекції розвитку дітей, які мають труднощі у навчанні, що базуються на засадах комплексної діагностики в умовах постійного моніторингу стану їхнього розвитку, постійного удосконалення методів і прийомів інклюзивного навчання учнів молодшого шкільного віку.

Визначено, що застосування корекційного нейропсихологічного впливу на пошкоджений розвиток особистості є одним із важливих напрямів корекційної педагогіки, в яких використовуються компенсаторні можливості головного мозку дитини. У статті охарактеризовано зміст та особливості нейропсихологічних особливостей корекції розвитку дітей молодшого шкільного віку, які мають труднощі в навчанні (психомоторика, мовлення, когнітивні процеси, зорово-предметне сприйняття, емоційні порушення тощо).

Презентовано засоби нейропсихологічної корекції, які представлено двома блоками: формування та розвиток сенсомоторної складової частини вищих психічних функцій та розвиток і корекція когнітивних функцій й компонентів, що входять до їх складу.

Розроблено та експериментально перевірено організаційно-педагогічні умови розвитку креативності молодших школярів із особливими освітніми потребами, зокрема: створення розвивального середовища креативного характеру через упровадження ігрових методів навчання; активізація суб'єкт-суб'єктної взаємодії учасників освітнього процесу в умовах інклюзивного навчання на засадах педагогіки партнерства; максимальне збагачення навчальних предметів креативним змістом із метою прирощення досвіду творчого самовиявлення учнів із особливими освітніми потребами на уроках і в позакласній роботі успішно апробовані в ході формувального етапу експерименту.

Реалізація визначених організаційно-педагогічних умов відбувалася шляхом проведення системи заходів: низки інтегрованих уроків (креативні завдання, вправи, розв'язання завдань уроку через систему проблем, формулювання висновків, визначень, способів вирішення, моделювання (графічне, знакове та ін.) засвоєного змісту)), вирішення проблемних ситуацій, упровадження до курсу занять гуртків, секцій таких прийомів, як рольові та імітаційні ігри, обмін ідеями, розв'язання практичних ситуацій креативного характеру тощо.

Ключові слова: корекція розвитку, учні молодшого шкільного віку, нейропсихологічний підхід, психічний розвиток, корекційна педагогіка, труднощі у навчанні.

Постановка проблеми. Розбудова інклюзивної освіти в Україні вимагає змін як на державному рівні, так і в практиці роботи сучасних шкіл, які полягають у нейропсихологічному супроводі дитини із труднощами у навчанні на засадах комплексної діагностики в умовах постійного моніторингу стану їхнього розвитку, постійного удосконалення методів і прийомів інклюзивного навчання учнів молодшого шкільного віку.

Науково-теоретичне осмислення й обґрунтування етапів застосування корекційного нейропсихологічного впливу на пошкоджений розвиток особистості є

одним із важливих напрямів корекційної педагогіки, в яких використовуються компенсаторні можливості головного мозку дитини. Нейропсихологія, як галузь психологічної науки й практики, що вивчає мозкові механізми психічних функцій людини, надає відповіді щодо закономірностей психомоторного, когнітивного, емоційного розвитку дитини; обґрунтування методик, які використовуються в педагогічній і реабілітаційній практиці.

Тому метою висвітлення цього аспекту проблеми є нейропсихологічне обґрунтування особливостей корекції розвитку дітей молодшого

шкільного віку, які мають труднощі у навчанні (психомоторика, мовлення, когнітивні процеси, зорово-предметне сприйняття, емоційні порушення тощо). Дитяча реабілітаційна нейропсихологія дозволила осучаснити розуміння різних форм аномалій психічного розвитку дітей і накреслити нові шляхи компенсації дефектів.

Основою нейропсихологічного супроводу є життя дитини в будь-яких проявах, створення можливостей і сприятливих умов, її повноцінна участь (залученість) в типові ситуації та процедури. Слід підкреслити, що розвиток тих чи інших аспектів психіки дитини, перш за все, залежить від того, чи достатньо зрілий і повноцінний відповідний мозковий субстрат. Для кожного етапу психічного розвитку дитини в першу чергу необхідна потенційна готовність комплексу певних мозкових утворень до його забезпечення. Але, з іншого боку, повинна бути затребуваність ззовні (від зовнішнього світу, від соціуму) до постійного нарощування зрілості і сили того чи іншого психологічного чинника. Якщо вона відсутня – спостерігається спотворення і гальмування психогенезу в різних варіантах, що спричинює вторинні функціональні деформації на рівні мозку.

Нейропсихологічні методики в педагогіці приречені мати успіх в корекції розвитку дитини, адже психіка і мозок, що формуються, незвичайно пластичні і готові до розвитку базальних (основних) нейропсихологічних факторів, що є опорними складовими для подальшого вдосконалення пізнавальних та емоційних процесів. На них надалі вибудовується і тримається складна багаторівнева конструкція індивідуальності людини. При цьому до групи базальних факторів відносяться: модально-специфічний; кінестетичний; кінетичний; просторовий; довільної регуляції психічної діяльності; енергетичного забезпечення; міжпівкульної взаємодії тощо [1, с. 352].

Діти з труднощами у навчанні можуть мати порушення у розвитку як сенсомоторної, так і когнітивної складової частини навчально-пізнавальної діяльності. Тому дуже важливими є засоби нейропсихологічної корекції, які поділяють зазвичай на два блоки: формування та розвиток сенсомоторної складової вищих психічних функцій (дихальні, артикуляційні вправи; на розвиток дрібної моторики рук; розтяжки тощо) та розвиток і корекція когнітивних функцій та компонентів, що входять до їх складу (спеціально розроблені методики «Школа уваги», «Школа множення; методики, спрямовані на розвиток функцій програмування та контролю; вправи «Кодування»; таблиці Когана; ігрові форми корекції програмування та контролю та ін.).

Так, у науковому доробку «The Creation and Development of Textbooks for Children with Cognitive Development Disorders» акцентовано на важливо-

сті розроблення підручників, посібників для дітей з порушеннями когнітивного розвитку залежно від вимог корекційної спрямованості освітнього процесу, його складових, що є основним принципом корекційної педагогіки з метою розвитку та соціалізації цих дітей [2, с. 158].

Таким чином, методики нейропсихологічної корекції затриманого чи пошкодженого розвитку психофізичних функцій у дітей являють собою гармонійну і комплексну програму, яка сприяє всебічному розвитку дитини за допомогою персональних можливостей дитини. В результаті в дитини виявиться мотивація до активної самостійної пізнавальної діяльності, удосконалюватимуться вміння, поступово набуваючи відчуття незалежності і впевненості в своїх силах і можливостях.

Так, наприклад, наукові розвідки проблем дефіциту уваги / гіперактивності дітей, які є одними із найпоширеніших та суперечливих станів, довели, що цей аспект питання засновано саме на генетичних та екологічних факторах впливу і має бути ґрунтовно висвітлено в нейропсихології. Дослідження показали: ознаки гіперактивності, прояву дефіциту уваги у дітей не були пов'язані із супутніми патологіями [3].

Аналіз модернізаційних актуалітетів Нової української школи дають підстави для ствердження: суспільству як ніколи потрібна інша школа – відкрита, комфортна, приваблива та безпечна. Одним із фундаментальних векторів модернізації й оновлення освітньої галузі є розроблення та реалізація Концепції Нової української школи, низка нововведень у якій має стратегічне для майбутнього суспільства значення здійснення підтримки дітей з особливими потребами, які зможуть здобувати освіту разом з іншими дітьми.

Тому Концепція Нової української школи, на сьогодні, є одним із наймасштабніших та найглибінніших освітніх проєктів в Україні, в якому акцентовано на сучасному випускникові, здатного швидко й ефективно адаптуватися до мінливих життєвих ситуацій, визначаючи пріоритетні завдання й мету, креативно мислити, обґрунтовувати позицію, виявляти і формулювати проблеми й шукати шляхи їх вирішення, співпрацювати в команді тощо. Одним із шляхів вирішення фундаментальної мети загальної середньої освіти є запровадження ігрового підходу у навчання, який сприятиме розвитку емоційного інтелекту, креативності особистості, формуванню рушійних сил учіння, забезпечення опори розумового розвитку на чуттєво-емоційне пізнання дійсності, починаючи з початкової школи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання природи гри, активності й діяльності людини досліджували відомі психологи А. Брушлинський, Л. Виготський, З. Зворигіна, Д. Ельконін, О. Леонтьєв, Г. Люблінська,

О. Нікіфоров, Н. Палагіна, Л. Рубінштейн, Ф. Фрадкіна та ін.

Відомі освітяни минулого (Г. Ващенко, Б. Грінченко, А. Макаренко, С. Русова, В. Сухомлинський, К. Ушинський, Я. Чепіга) та сучасні учені (Л. Артемова, Н. Бібік, Н. Кудикіна, С. Мудрик, О. Рома, В. Роменець, О. Савченко, О. Сухомлинська, С. Якименко, М. Ярмаченко) надають високу оцінку педагогічним функціям гри.

Різні аспекти розвитку креативності, креативних здібностей розглядали вітчизняні (О. Антонова, В. Барко, Д. Богояленська, І. Воронюк, Є. Гергель, В. Клименко, Л. Корольова, В. Моляко, І. Полякова, В. Роменець, О. Савченко, С. Сисоєва та ін.) й зарубіжні дослідники (Дж. Гілфорд (J. Guilford), Х. Грубер (X. Gruber), Р. Крачфілд (R. Crutchfield), Р. Стернберг (R. Sternberg), Е. Торренс (E. Torrance) та ін.).

Одним із шляхів вирішення фундаментальної мети загальної середньої освіти є організація корекційно-педагогічного процесу навчання та виховання дітей молодшого шкільного віку, що мають порушення психофізичного розвитку. Надзвичайно актуальною на сьогодні є проблема раціонального використання ресурсів корекційно-виховного процесу у роботі з дітьми, що мають труднощі у навчанні, не обумовлені обмеженнями можливостей, які утворюють в школах найбільшу групу поміж учнів з особливими освітніми потребами.

Тому надважливим постає питання запровадження ігрового підходу у навчання, який сприятиме розвитку емоційного інтелекту, креативності особистості, формуванню рушійних сил учіння, забезпечення опори розумового розвитку на чуттєво-емоційне пізнання дійсності, починаючи з початкової школи.

Отже, актуальність теми та практичне значення проблеми зумовили вибір обраної теми дослідження.

Мета статті полягає в обґрунтуванні наукових засад проблеми нейропсихологічного супроводу навчання і креативної діяльності дітей молодшого шкільного віку в освітньому процесі початкової школи; упровадженні ігрових методів навчання як засобу розвитку креативності молодших школярів із особливими освітніми потребами; розробленні й експериментальній перевірці ефективності організаційно-педагогічних умов реалізації цього процесу.

Виклад основного матеріалу. Оскільки особливі освітні потреби, зокрема труднощі у навчанні, є дуже поліаспектними та зумовленими різними чинниками, важливо розуміти закономірності функціонування дитини як в умовах нормативного розвитку, так – і несприятливих умовах різного ступеня вираженості. Характеризуючи розвиток дитини з труднощами у навчанні, слід відмітити його відповідність як загальним, так і специфічним закономірностям психічного розвитку.

Загальні закономірності визначають особливості розвитку, які проявляються як в умовах нормативного онтогенезу, так і в розвитку з відхиленнями. До яких відносять: безперервність і необерненість процесу розвитку; здійснення психічного розвитку у процесі різних форм діяльності; активний процес спілкування.

Специфічні – це ті закономірності, які властиві дітям з труднощами в навчанні, зумовленими різними видами дизонтогенезу, зокрема: уповільнення темпу вікового розвитку; труднощі прийому, переробки, збереження та використання інформації; загальне зниження психічної та пізнавальної активності; диспропорція між спрямованою і спонтанною сторонами розвитку; порушення словесного опосередкування поведінки і психічної діяльності в цілому; деформація соціальної ситуації розвитку.

Слід підкреслити: корекційно-розвиваюча робота, що має нейропсихологічну спрямованість, спрямована на формування базових інваріантних дій та операцій, що лежать в основі навчально-пізнавальної діяльності, та є недостатньо розвченими у дітей молодшого шкільного віку із специфічними розладами навчальних навичок.

Використання нейропсихологічних прийомів у роботі з дітьми, що мають труднощі у навчанні, потребує врахування деяких особливостей її організації та проведення. Така категорія учнів початкових класів можуть мати порушення в розвитку як сенсорно-моторної, так і когнітивної складової частини навчально-пізнавальної діяльності.

Загальновідомим є той факт, що основним принципом системного мислення є розгляд об'єкта дослідження у цілісній системі, відтак ми будемо вибудовувати авторське бачення проблеми на ґрунтовному теоретичному фундаменті, базуючись на окремих категоріях, які становлять її основу.

З огляду на це ми розглянемо особистість в онтогенетичному ракурсі, адже людина виявляє неодмінну приналежність до ігрової діяльності. Гра властива не тільки кожній дитині, а й кожній дорослій людині на будь-яких етапах власного розвитку. Гра – діяльність динамічна, тому цей аспект досліджуваної вимагає ґрунтового теоретичного аналізу.

За філософсько-психологічною концепцією С. Рубінштейна, особистість виявляється і формується у взаємодії із навколишнім світом, у здійснюванні нею діяльності і поведінці. У зв'язку із цим принципово слід визнати думку видатного психолога про те, що «психічні властивості особистості мають вивчатись у нерозривній єдності із психічною діяльністю людини, і, навпаки, вивчення психічної діяльності, закономірностей перебігу психічних процесів має враховувати їх залежність від психічних властивостей особистості. У відповідності

з цим, ученим висловлюється слушне положення про те, що «психічні діяльності – це той «будівельний матеріал», з якого складаються психічні властивості і здібності людини» [4, с. 248].

Отже, стає зрозумілим, що за теорією С. Рубінштейна особистість та її психічні властивості є водночас і передумовою, і результатом її діяльності. Здійснюючи психологічний аналіз діяльності відповідно до концепції видатного психолога, нами встановлено, що вищезазначене поняття розглядається автором як одиниця життя, як система, що має свою будову, а основною характеристикою діяльності є предметність. А предметність, своєю чергою, поширюється не тільки на характеристику образів, але і на характеристику потреб, емоцій, почуттів тощо.

Підсумовуючи, зазначимо: діяльнісний підхід у навчанні базується на психологічному принципі єдності діяльності та свідомості (свідомість формується у процесі діяльності, і виявляється у процесі діяльності та поведінки).

За діяльнісного підходу головна увага приділяється активній, різнобічній, продуктивній, максимально самостійній навчально-пізнавальній діяльності учнів. Для учнів початкової ланки така діяльність може реалізовуватися завдяки ігровим методам навчання. Завдяки грі дитина стає вмотивованою, активно включеною в освітній процес, відчуває себе комфортно і радісно [5].

Вітчизняні учені в царині дидактики початкової школи пов'язують ігрову діяльність молодшого школяра з формуванням рушійних сил учіння. Як відзначала О. Савченко, в період зміни провідних видів діяльності дитина одночасно тяжіє до двох їх видів: ігрової та навчальної. Своєрідність цієї ситуації в тому, що нерозвинені пізнавальні можливості дітей цього віку підкріплюються сильними в них ігровими мотивами, потребою емоційного контакту і підтримки дорослого. Можна сказати, чим сильніше розвинена в дитини до школи ігрова діяльність, тим виразніше в маленького школяра прагнення утвердити себе в новій соціальній ролі – ролі учня. Отже, навчальна діяльність визріває в надрах ігрової і лише поступово стає провідною [6].

Дослідником Д. Ельконіним доведено, що слабкі мозкові механізми повинні бути включені в психологічні дії, спрямовані на об'єктивні і засновані на внутрішній мотивації діяльності дитини. Як відомо, соціально-рольові ігри дітей – найважливіша частина ігрової діяльності [7].

«Перш ніж починати створювати корекційну програму для дітей з особливими освітніми потребами, необхідно врахувати не тільки типи ігор, але й рівень набуття ігрової діяльності», – зазначає Ю. Соловйова. Їй додає: «Культурно-історичний підхід, заснований на періодизації психологічного розвитку, враховує рівень маніпулятивних ігор,

ігор з іграшками та предметами, простих символічних ігор, складних символічних ігор та складних ігор із соціальними ролями» [8].

У науковій публікації «Stimulating Primary School Children's Creativity» акцентується, що система освіти повинна заохочувати учнів молодшого шкільного віку генерувати оригінальні, нові ідеї, що сприяють розвитку їх творчого мислення [9].

Відтак наведені міркування дають нам можливість стверджувати, що психологічна, педагогічна сутність, розвивальні, виховні та інші можливості гри як поліаспектного феномену втілені в її ознаках: гра є активною формою пізнання; кожній грі властива значуща для дитини мета; гра спрямована на розвиток креативності, винахідливості, ініціативності, кмітливості, фантазії, критичного мислення тощо.

Не менш актуальною є дослідницька позиція вітчизняного ученого В. Моляки, визначаючи креативність як «здібність, що відображає глибинну можливість людей створювати оригінальні цінності, приймати нестандартні рішення. Він виділяє сім ознак креативності: оригінальність, евристичність, фантазію, активність, сконцентрованість, чіткість, чуттєвість». У педагогіці також застосовують такі конструкти, як «ігрові методи навчання», «технології ігрового навчання», що передбачають таку організацію освітнього процесу, під час якого навчання здійснюється у процесі включення учнів у гру [10, с. 25].

Досліджуючи проблему реалізації ігрових методів навчання в Новій українській школі, ми дійшли висновку, що цікаві, корисні та ефективні концептуальні положення презентовано у проєкті «Сприяння освіті» (започатковано в 2010 р., після підписання Меморандуму про взаєморозуміння між Міністерством освіти і науки України та фондом LEGO Foundation).

Метою проєкту є сприяння розвитку якості освіти через всебічний розвиток дитини, зокрема компетентностей, необхідних для навчання упродовж життя та становлення педагога-фасилітатора, який прагне відійти від педагогіки копіювання, шаблонування, практики однієї правильної відповіді та нав'язування свого бачення дитині. В основу взаємодії дорослого і дитини покладено підхід «навчання через гру».

У документах наголошено: підхід «навчання через гру» надає можливість відчути силу педагогіки гри – як системи, методу та інструменту навчання, практично і глибоко зрозуміти, чому гра – найкращий інструмент підготовки дітей до викликів майбутнього.

Гра для дітей – це спосіб пізнання світу. У грі діти розвивають важливі компетентності, які будуть їм необхідні протягом усього життя. Стаючи частиною гри, дитина повністю занурюється у процес, бере на себе відповідальність, стає цілеспрямованою,

почувається комфортно, радісно, а головне – має можливість ініціювати діяльність і розвивати власну ідею, активно взаємодіяти з іншими учасниками гри і в такий спосіб навчатися. І як результат – діти, які розвиваються через ігровий досвід, мають добре розвинені навички спілкування, командної роботи, вміння генерувати нові ідеї, проявляти ініціативу, критично мислити та оперувати інформацією. Пізнавати, вивчати та розуміти світ навколо через гру та дію на власному досвіді набагато цікавіше, ніж просто отримувати теоретичну інформацію про нього. Коли діти навчаються через гру, вони – вмотивовані, з упевненістю намагаються вирішити складні завдання, експериментують, досліджують, ставлять запитання, творчо мислять, створюють щось нове, а що найголовніше – не бояться помилитися, бо у грі завжди можна спробувати знову і знову.

Відтак наведені міркування дають нам можливість стверджувати, що психологічна, педагогічна сутність, розвивальні, виховні та інші можливості гри як поліаспектного феномену втілені в її ознаках: гра є активною формою пізнання; кожній грі властива значуща для дитини мета; гра спрямована на розвиток креативності, винахідливості, ініціативності, кмітливості, фантазії, критичного мислення тощо.

Отже, запровадження ігрових прийомів і методів в освітній процес сучасної школи сприяє збільшенню свободи молодшого школяра як суб'єкту учіння; набуттю дитиною на творчо-діяльній основі унікального досвіду; формуванню творчої особистості; удосконаленню комунікативних умінь і навичок дітей, їхньої здатності працювати в команді; розвитку креативних здібностей, оперативної пам'яті, самоконтролю та ментальної гнучкості, що вкрай необхідні для навчання у школі та протягом життя.

Нова українська школа – це осередок натхнення, унікальності, поціновування, підтримки та креативу.

За пріоритетною ідеєю авторів Концепції, Нова українська школа працюватиме на засадах педагогіки партнерства, максимально враховуючи здібності кожної дитини, здатної нестандартно мислити, бути допитливим, швидко реагувати на зміни, експериментувати та ін.

Водночас треба враховувати, що навчання і виховання учнів молодшого шкільного віку з особливими освітніми потребами мають бути органічно взаємопов'язаними та взаємодоповнювальними, що в умовах інклюзивної освіти передбачає застосування загальноосвітніх та корекційно-розвивальних програм; врахування особливостей розвитку кожної дитини, індивідуальний психологічний підхід до неї; реалізацію корекційно-розвивальної складової у відповідності з провідним відхиленням у розвитку спеціаліста (тифлопедагог, сурдопедагог, корекційний педагог, логопед) та нейропсихологічний супровід освітнього процесу спеціальними педагогами.

Враховуючи специфічні закономірності розвитку учнів молодшого шкільного віку із особливими освіт-

німи потребами, вчителю варто дотримуватися таких рекомендацій: надавати перевагу методам, що допомагають доступніше й повніше сприймати, утримувати та обробляти навчальну інформацію – наочним і практичним; з урахуванням високої поширеності мовленнєвих порушень у дітей з особливими освітніми потребами, словесні методи (розповідь, пояснення) підкріплювати наочною та показом дій; спрямовувати увагу, насамперед, на найближчі, конкретні цілі навчання, формування умінь, необхідних для засвоєння нового матеріалу, а вже потім – на віддалені корекційно-розвивальні та навчальні завдання; сприяти закріпленню знань та умінь учнів із особливими освітніми потребами шляхом повторення, концентричним викладенням навчального матеріалу, впровадженням їх у повсякденну активність; залучати дітей до колективної діяльності та групової роботи, що дозволить подолати комунікативні бар'єри та труднощі.

Слід підкреслити, що молодший шкільний вік – це відповідна стадія психічного розвитку суб'єкта, що характеризується істотними прискореними змінами особистості. У зв'язку із цим навчання й виховання набувають більшого значення, порівняно з минулими історичними періодами онтогенезу особистості. Ідеться про педагогічний вплив особистості вчителя початкових класів на дитину взагалі та створення певних умов для розвитку її критичного мислення, ініціативності, емоційного інтелекту, а також креативності зокрема.

Педагог мусить зробити так, щоб учень початкових класів став справжнім суб'єктом освітньої діяльності, поведінки та спілкування. У контексті розв'язання досліджуваної проблеми суб'єктний підхід у Новій українській школі передбачає спрямування освітнього процесу на вільний, індивідуальний, творчий розвиток дитини, формування у неї активної життєвої позиції, акцентуючи увагу на креативно-перетворювальному аспекті особистісного розвитку. Тож суб'єктність є фундаментальним психологічним новоутворенням сучасної дитини молодшого шкільного віку, а також визначає пріоритетну домінуючу змін Нової української школи через реалізацію концептуальної тріади: «особистість – вибір – свобода».

На нашу думку, передумовами розвитку креативності учнів є такі положення:

- створення позитивного, комфортного середовища у школі, атмосфери добра і поваги, спрямованого на утвердження гідності кожної дитини, для її саморозкриття;

- оптимізація суб'єкт-суб'єктної взаємодії як рівноправних партнерів (вчителя та учнів), через створення розвивального середовища креативного характеру, що, своєю чергою, забезпечуватиме відповідний ефект педагогічного впливу;

- організація особистісно орієнтованого освітнього процесу, спрямованого на набуття

здобувачами освіти креативного досвіду через ігрову діяльність.

Демонстрація суб'єктної позиції учнів молодшого шкільного віку, яка безпосередньо відображається у прояві високого рівня розвитку креативності, неможлива без впливу зовнішніх механізмів, де вагомим складником виступають організаційно-педагогічні умови розвитку цього феномену.

Якщо умови розуміти як певну сукупність обставин, котрі сприяють перетворенню можливості на дійсність, то розвитку креативності молодших школярів із особливими освітніми потребами через реалізацію ігрових методів навчання мають, на нашу думку, сприяти такі зовнішні обставини, що допомогатимуть реалізувати сутність природи цього процесу як такого та розкрити саме педагогічний вплив на нього. Розглянемо їх детальніше.

1. Створення розвивального середовища креативного характеру через упровадження ігрових методів навчання

Процес розвитку креативності молодших школярів через реалізацію ігрових методів навчання, які б виступали справжніми суб'єктами творчої діяльності у сучасній школі, виглядає досить перспективним у відповідному розвивальному середовищі, що створює умови для творчої активності здобувачів освіти і водночас, є сукупністю змістових складників, які забезпечуватимуть побудову творчих відносин учасників взаємодії.

Слід підкреслити, що основоположною фігурою такого середовища є креативна, талановита особистість вчителя початкових класів, яка через систему ігрових методів навчання зможе створити такі умови, щоб діти стали частиною гри, повністю занурюючись у неї, брали на себе відповідальність, почувалися комфортно, радісно, мали можливість ініціювати діяльність, розвивати власні креативні ідеї, активно взаємодіяти з іншими учасниками, швидко реагували на виклики, домовлялися, логічно мислили, спостерігали, аналізували, приймали рішення, обґрунтовуючи свої думки, узагальнювали, робили висновки тощо.

Важливим чинником методичного забезпечення гри виступатиме емоційність учителя, яка становить почуттєво-духовну сферу людини. Адже внутрішньою умовою розвитку емоцій є те, що вони потенційно містять у собі прагнення, бажання, спрямовані до предмета чи від нього. Враховуючи це, ми прийшли до висновку: перетворені в результаті взаємодії вчителя з учнями емоції – це емоції, трансформовані в почуття (тобто такі, що набули стійкості, змістової спрямованості), а почуття є важливою одиницею морально-духовного розвитку людини, її особистісною якістю. Така комбінація призводитиме до виникнення тісного емоційного зв'язку та контакту між учасниками освітнього процесу.

2. Активізація суб'єкт-суб'єктної взаємодії учасників освітнього процесу в умовах інклюзивного навчання на засадах педагогіки партнерства

Продуктивність розвитку креативності молодших школярів через реалізацію ігрових методів навчання, перш за все, залежить від стратегії взаємодії у спілкуванні, зумовлюючи успіх навчання останніх в цілому.

Численні дослідження з питань взаємодії суб'єктів в освітньому процесі свідчать про те, що педагогічний діалог розглядається як суб'єкт-суб'єктна взаємодія і виступає, насамперед взаємодією виражених у слові морально-ціннісних позицій співрозмовників. Варто зазначити: для досягнення креативно-розвивальних результатів міжособистісна діалогічна взаємодія вчителя та дитини має бути взаємно активною, а продуктивний діалог надавав би кожному з його учасників глибоке задоволення. Такий виховний діалог поступово трансформуватиметься в певні ціннісно-сміслові утворення, перетворюючись у стійку внутрішню позицію (систему особистісних цінностей).

З нашої точки зору, організація ігрової діяльності у різноманітних формах має не тільки велике освітнє значення, а й розвивально-виховне. Результатом активізації суб'єкт-суб'єктної взаємодії учасників освітнього процесу на засадах педагогіки партнерства виступатиме те, що кожен учень буде з повагою ставитися до інших і себе, до своїх думок, інтересів, позицій, а також до інтересів, думок і позицій своїх однокласників, дорослих, навіть, якщо вони суперечать її власним; поведінка учня визначатиметься прагненням до самореалізації з особистісною орієнтацією на принципи людяності; така дитина доброзичлива, відкрита для контактів з колективом, виявляє певну відповідальність, віру в свої сили, здібності, можливості.

У пошуках вирішення проблеми нами зроблено висновок, що ці характеристики покликані формувати зміст духовно-культурного спілкування між учасниками взаємодії, яке і стане базисом у розвитку креативності учнів молодшого шкільного віку.

3. Максимальне збагачення навчальних предметів креативним змістом з метою прирошення досвіду творчого самовиявлення учнів із особливими освітніми потребами на уроках і в позакласній роботі

Важливу роль у реалізації третьої організаційно-педагогічної умови відіграватиме посилення спрямованості на ампліфікацію елементів освітнього процесу креативним змістом через ігрові та нетрадиційні інтерактивно-рефлексивні методи навчання. Функціонування такої моделі навчання має закласти основу для розвитку творчого самовиявлення та саморозвитку здобувачів освіти.

Пріоритетними домінантами в організації такого освітнього процесу виступають два положення: перше – це врахування унікальності і неповторності кожного учня; друге – продуктивні творчі форми організації креативно орієнтованого навчання сприятимуть розвитку їхніх умінь уявляти і творчо мислити, фантазувати, експериментувати,

генерувати оригінальні ідеї; порівнювати, аналізувати, узагальнювати; класифікувати, виділяти головне; працювати в парах, командах; логічно обґрунтовувати власну точку зору; шукати спільне рішення, відстоювати свої ідеї, доповнювати один одного; критично аналізувати інформацію, давати їй оцінку; аргументувати своє ставлення до порушеної проблеми; усвідомленості власної діяльності, власного ігрового досвіду; розвитку ініціативності; вмінню усвідомлювати власні помилки тощо.

Слід зазначити, що результатом креативно орієнтованого навчання стане стійка потреба в учнів початкових класів із особливими освітніми потребами у власній вільній активності, самопізнанні, самоаналізі та самооцінці.

Отже, вибір запропонованих організаційно-педагогічних умов розвитку креативності молодших школярів через реалізацію ігрових методів навчання обґрунтований тим, що їх практична реалізація сприяє забезпеченню суб'єкт-суб'єктної навчальної взаємодії учасників процесу, розкриттю творчого потенціалу учнів молодшого шкільного віку, прирощення досвіду творчого самовиявлення учнів, прийняття один одного як унікальних і цінних особистостей, креативному саморозвитку кожної дитини.

Реалізація визначених організаційно-педагогічних умов відбувалася шляхом проведення системи заходів: низки інтегрованих уроків (креативні завдання, вправи, розв'язання завдань уроку через систему проблем, формулювання висновків, визначень, способів вирішення, моделювання (графічне, знакове та ін.) засвоєного змісту)), вирішення проблемних ситуацій, упровадження до курсу занять гуртків, секцій таких прийомів, як рольові та імітаційні ігри, обмін ідеями, розв'язання практичних ситуацій креативного характеру; складання синквейнів, діамант, «хмар слів», «стрічки часу», «дерева рішень», «генерування ідей»; виготовлення лепбуків; використання на уроках ігрових прийомів, впроваджуючи ситуації з ігровою мотивацією «Зоопарк», «Супермаркет», «Лісова казка», «Школа»; організація інтелектуальних ігор, виконуючи низку пізнавальних завдань, криптограм, кросвордів.

Під час формувального етапу експериментального дослідження нами застосовувалася також методика компетентнісного навчання «Шість цеглинок» як дієвий засіб, що надає змогу реалізовувати ігрові методи навчання у початковій школі (вправи «Художники», «Умілі рибаки», «Неіснуюча тварина», «Створи-домалюй», «Кольорові завдання» тощо). Кожна гра-завдання – це відкрита система, яка стимулює учнів спостерігати, досліджувати нові явища, висувати гіпотези, доводити й обґрунтовувати власні ідеї, розвиваючи оперативну пам'ять, креативні здібності, емоційний інтелект, швидко реагувати на виклики, співпрацювати в команді, експериментувати, проявляти ініціативність тощо.

Необхідно також відмітити, що поширеними в шкільній практиці ігровими формами організації

позаурочної розвивально-творчої роботи є сюжетно-пізнавальні комплекси, організовані на кшталт ігор креативного спрямування за уявним сюжетом: «Брейн-ринг», «Фестиваль ідей», «Колесо фортуни», «Казкова математика», «Форум» та ін. Також організація і проведення вікторин, конкурсів, турнірів, свят, змагань, що спрямовані на підвищення ефективності розвитку і виховання дитини як унікальної творчої особистості. Слід підкреслити, спеціальні журнали спостережень і ведення обліку креативного зростання дозволяють учителю аналізувати результати креативної діяльності й визначати рівень креативного потенціалу учнів молодшого шкільного віку.

Висновки і пропозиції. Підсумовуючи, зазначимо, що цю роботу було побудовано на засадах гуманоцентричної педагогіки: інтелектуальний співтворчості сприяє тільки приємна атмосфера міжособистісних стосунків, духовний комфорт та відкритість.

На контрольному етапі експерименту проводилась обробка результатів дослідження, співставлення із завданнями та відповідний аналіз.

Таким чином, розроблені та науково обґрунтовані організаційно-педагогічні умови розвитку креативності молодших школярів із особливими освітніми потребами через реалізацію ігрових методів навчання, зокрема: створення розвивального середовища креативного характеру через упровадження ігрових методів навчання; активізація суб'єкт-суб'єктної взаємодії учасників освітнього процесу в умовах інклюзивного навчання на засадах педагогіки партнерства; максимальне збагачення навчальних предметів креативним змістом з метою прирощення досвіду творчого самовиявлення учнів із особливими освітніми потребами на уроках і в позакласній роботі успішно апробовані в ході формувального етапу експерименту. Унаслідок проведення експериментального формувального впливу відбулися позитивні зміни у рівнях розвитку креативності молодших школярів із особливими освітніми потребами через реалізацію ігрових методів навчання в освітньому процесі початкової школи за показниками трьох критеріїв. Якісний і кількісний аналіз одержаних результатів підтвердив ефективність упроваджених організаційно-педагогічних умов розвитку креативності молодших школярів, що мають труднощі у навчанні.

Перспективи подальших досліджень полягають у визначенні особливостей психолого-педагогічного супроводу у навчанні дітей молодшого шкільного віку із особливими освітніми потребами.

Список використаної літератури:

1. Shevtsov A., Ilina O. Neuropsychological approach for the correction of the development of children with the motor system disorders. Actual problems of the correctional education: Ministry of Education and Science of Ukraine, National Pedagogical Drahomanov University,

- Kamyanyets-Podilsky Ivan Ohyenko National University / edited by V. M. Synjov, O. V. Havrilov. Issue 5. Kamyanyets-Podilsky : Medobory, 2015. P. 347–360. URL: <http://aqce.com.ua/download/publications/231/210.pdf/>.
2. Chepurna, L., Fedorenko, S., Kuzminska, Y., Sushchenko, L., Zharovska, O., Chyzhyk, T., Prymakova, V., & Kozibroda, L. (2020). The Creation and Development of Textbooks for Children with Cognitive Development Disorders. *BRAIN. Broad Research in Artificial Intelligence and Neuroscience*, 11(3), 147–163. URL: <https://doi.org/10.18662/brain/11.3/115>.
 3. Castellanos, F. X., Lee, P. P., Sharp, W., Jeffries, N. O., Greenstein, D. K., Clasen, L. S., Blumenthal, J. D., James, R. S., Ebens, C. L., Walter, J. M., Zijdenbos, A., Evans, A. C. C., Giedd, J. N., & Rapoport, J. L. (2002). Developmental trajectories of Brain Volume Abnormalities in Children and Adolescents with Attention-Deficit/Hyperactivity Disorder. *Journal of the American Medical Association*, 288, 1740–1748. URL: <http://dx.doi.org/10.1001/jama.288.14.1740>.
 4. Рубинштейн С.Л. Проблемы общей психологии. Москва : Педагогика, 1989. 488 с. URL: http://elbib.gnpbu.ru/text/rubinshteyn_osnovy-obschey-psihologii_t1_1989/go,4;fs,1/.
 5. Зубцова Ю.Є., Рома О.Ю. Організаційно-методичні засади підготовки майбутніх вчителів до запровадження діяльнісного підходу в початковій школі. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах : зб. наук. пр.* 2020. Т. 2. № 69. С. 155–158. URL: http://www.pedagogy-journal.kpu.zp.ua/archive/2020/69/part_2/69-2.pdf.
 6. Савченко О.Я. Дидактика початкової школи : підручник для студентів педагогічних факультетів. Київ : Генеза, 2002. 368 с. URL: <http://194.44.152.155/elbib/local/sk644883.pdf>.
 7. Эльконин Д.Б. Психология игры. 2-е изд. Москва : Гуманит. изд. центр Владос, 1999. 360 с. URL: [http://psychlib.ru/mgppu/EPI-1999/EPI-001.HTM#\\$p1](http://psychlib.ru/mgppu/EPI-1999/EPI-001.HTM#$p1).
 8. Solovieva Yu., Quintanar L. Playing Activity with Orientation as a Method for Preschool Development. *Psikhologo-pedagogicheskie issledovaniya*. 2019. Vol. 11, no. 4, pp. 49–66 doi: 10.17759/psyedu.2019110404. (In Russ., yabstr. in Engl.).
 9. Rotaru, R. E. (2020). Stimulating Primary School Children's Creativity. *Revista Romaneasca pentru Educatie Multidimensionala*, 12(4), 431–439. URL: <https://doi.org/10.18662/rrem/12.4/355>.
 10. Моляко В.О. Здібності, творчість, обдарованість : теорія, методика, результати досліджень. Житомир : Рута, 2006. 320 с. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/2799/1/monographiya.pdf>.

Sushchenko L. Neuropsychological approach in teaching and creative activity of primary schoolers with special educational needs

The article analyses theoretical foundations of neuropsychological approach in the development of children with learning difficulties on the basis of comprehensive diagnosis in terms of constant monitoring of their development, continuous improvement of methods and techniques of inclusive education of primary schoolers.

It is determined that corrective neuropsychological techniques applied on the personality disorders are considered important areas of correctional pedagogy using compensatory capabilities of the child's brain. The article describes the content and neuropsychological features of primary schoolers' development, focuses on the correction of their learning difficulties (psychomotor skills, speech, cognitive processes, visual-objective perception, emotional disorders, etc.).

Means of neuropsychological correction are presented in two blocks: formation and development of sensorimotor component of higher mental functions and development and correction of cognitive functions and components that are part of them.

Organizational and pedagogical conditions for the development of creativity of junior schoolers with special educational needs have been developed and experimentally tested, in particular: creative development environment through the introduction of game-based teaching methods; intensification of subject-subject interaction of participants of educational process in the conditions of inclusive education on the basis of partnership pedagogy; maximum enrichment of subjects with creative content in order to enhance students' self-expression in lessons and extracurricular activities. All the above mentioned conditions and techniques were successfully tested during the formative stage of the experiment.

Organizational and pedagogical conditions were implemented through a system of activities: a series of integrated lessons (creative tasks, exercises, solving lesson tasks through a system of problems, formulating conclusions, definitions, solutions, modelling of learned content (graphic, symbolic, etc.)), solving problem situations, work groups and clubs, techniques of role-playing and simulation games, exchange of ideas, solving practical situations of a creative nature, etc.

Key words: developmental correction, primary schoolers, neuropsychological approach, mental development, correctional pedagogy, learning difficulties.